

Szecesszió a könyvművészetben A Nyugat, mint folyóirat- és könyvkiadó

Pomázi Orsolya

*Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, 1052 Budapest, Múzeum krt. 4.
(nymphet-kukac-freemail.hu)*

Összefoglaló:

Dolgozatom a századforduló meghatározó irányzatával, a szecesszióval; annak tipográfiájával, valamint a stílus a magyarországi könyvművészetre, elsősorban pedig a Nyugat c. folyóirat- és könyvkiadóra gyakorolt hatásával foglalkozik. A téma kifejtése kapcsán hangsúlyozni kívántam a szecesszió jelentős szerepét a századfordulón megjelenő modernség kialakulásában, és az irányzat - európai tendenciákat követő, ám azoktól bizonyos mértékben eltérő – magyar jellegzetességeit.

Kulcsszavak: szecesszió, századforduló, ornamentika, Nyugat, könyvművészet

The goal of my essay is to introduce the determinative stream of the turn of the century, the modern style; its typography and its effects on Hungarian book arts, especially the journal and book publisher named Nyugat. During my analysis of the subject I intended to emphasize the significant role of modern style in the development of modernity appearing at the turn of the century, and its – following European tendencies; however, differing to a certain extent – Hungarian features.

Keywords: modern style, turn of the century, ornamentation, Nyugat, book arts

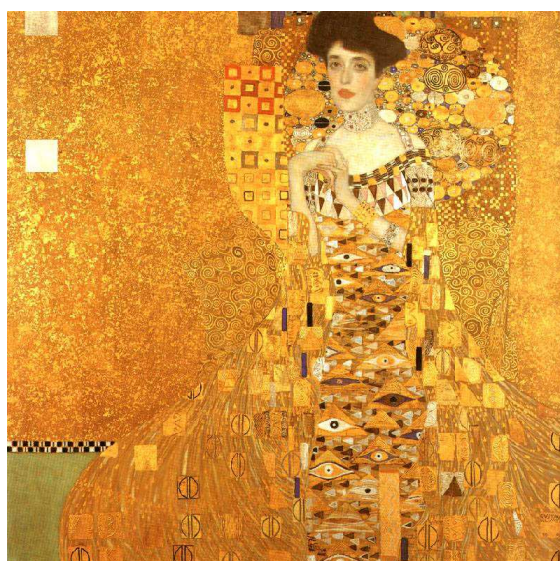
Szecesszió

A szecesszió a XX. század első évtizedeiben kibontakozó stílus, amely a naturalizmus, a realizmus és az impresszionizmus mellett a századforduló meghatározó művészeti irányzatává vált.

A szó eredete az V. századi Rómába nyúlik vissza, ahol a plebejusok éhségtüntetését, a Szent hegyre történő kivonulását nevezték így.

Országoként más névvel illetik: az Osztrák-Magyar Monarchia területén szecessziónak vagy *secession*-nak, Németországban *Jugendstil*-nek, Olaszországban *Stile Liberty*-nek, Franciaországban *Art nouveau*-nak, Angliában *Modern style*-nak, az USA-ban *Tiffany style*-nak, Barcelonában és Valenciában pedig *Modernisme*-nek nevezik.

A szecesszió nem az építészetben alakult ki, hanem a díszítőművészetben (az iparművészetben, és a hozzá kapcsolódó képzőművészetben). Az első modern irányzat; megjelenik a grafikában, a könyvművészetben és a tipográfiában is.

1. kép. Gustav Klimt: Adele Bloch-Bauer, 1907, (Ronald Lauder collection (Neue Galerie, New York))

TIPOGRÁFIA DIÁKKONFERENCIA 2008. DECEMBER

Szeccesszió a könyvművészetben – A Nyugat, mint folyóirat-és könyvkiadó

A szeccesszió a századelő művészetet megfiatalító irányzata, amely határozottan szembefordul a historizmus és az akadémiizmus minden formájával. Célja a múlttól elszakadva új, a modern élet lendületét kifejező formák teremtése, a felgyorsuló jelen formái közvetítése. (1. kép)

Ezzel szemben egyfajta romantikus indíttatástól vezérelve szembefordul a modern világgal, tiltakozik a gyáripar és tömegtermelés személytelensége ellen, és az egyediségre, az egyéni alkotói szabadság visszaadására törekszik.

A preraffaelizmus, az impresszionizmus, a posztimpresszionizmus japán-kultuszának, valamint a francia szimbolizmus eszmei és formai problémái gyűrűznek tovább a szeccesszióba; világkép-váltás történik, a művészetet befolyásolják a modern filozófiai elméletek (intuíción, szubjektív idő-elmélet, pszichoanalízis, stb.).

A mozgalmasság szemléltetése érdekében a szeccesszió kerüli az egyenes vonalakat, helyettük indázó, kacskaringós vonalakat valamint növényi motívumokat és ornamentikát alkalmaz; jellemző rá a stilizálás (2. kép). A természetes közlésrend hierarchiája felborul, a díszítőelem vonja magára a figyelmet.

Az ábrázolt valósághoz bizonyos érzelmek,

2. kép. Alfons Mucha: Sarah Bernhardt plakátja, 1896, (http://images.google.hu/imgres?imgurl=http://img.radio.cz/pictures/obrazy/mucha_alfons/sarah_bernhardt.jpg&imgrefurl=http://img.radio.cz/pictures/obrazy/mucha_alfons/&usq=_kYA23mtQrCoC-zv8HzycA3vzyYM=&h=400&w=268&sz=66&hl=hu&start=16&tbnid=rMKtktdEKT_AKM:&tbnh=124&tbnw=83&prev=/images%3Fq%3Dalfons%2Bmuch%2Bsarah%2Bbernhardt%26hl%3Dhu%26lr%3Dlang_hu%26newwindow%3D1)

élmények rendelődnek hozzá, sőt eleve bennük rejlenek. Fontos szerephez jut a látomás, a dekadencia és az érzékiség, melynek kifejezői a szimbólumok és a szinesztézia.

A szeccesszió a „boldog békeidőnek” nevezett korszak meghatározó, sőt egyeduralgó irányzata volt, mely utoljára hitt abban, hogy a társadalom bajait orvosolni lehet az alkotótevékenységben nyert kielégülés által, s ez az illúziókba menekülő két évtized hozta létre a századforduló optimizmusáról, jövőbe vetett hitéről árulkodó, ám az étellel magával ambivalens viszonyban álló műalkotások egész sorát.

3. kép. Benczúr Gyula: Az Országos Átalános Kiállítás plakátja, (Budapest, 1885.) - PKG.1914e/26

Tipográfia a XIX. sz. végén – változások a századfordulón

A XIX. század vége a historizmus és az eklekticizmus kora, melyet a korábbi korstílusok keveredése, ezáltal egyfajta túldíszítési láz jellemez, azonban az ún. neostílusok kialakulása formailag semmi újat nem hozott.

Ez a fajta túldíszítés felelős a kor könyvművészetének alacsony színvonaláért. A problémát az okozta, hogy a XIX. század könyvkiadói lényegében a XVIII. század tipográfiáját és kötéseit alkalmazták, ám gyengébb formában.

A gyakorlatban ez azt jelentette, hogy a meglévő betűtípusokat kezdték kezelni és díszíteni.

TIPOGRÁFIA DIÁKKONFERENCIA 2008. DECEMBER

Szeccszó a könyvművészetben – A Nyugat, mint folyóirat-és könyvkiadó

A betűtervezők közötti konkurencia erősödött, ami a díszbetűk nagyipari tervezése következtében gyakran giccses, ízléstelen stílust eredményezett. (Előfordult, hogy 14 sorban 12 különböző, egymáshoz nem illő betűtípus szerepelt.) Eluralkodnak az olvashatatlan „fantázia”- és „stíl”-betűk, és mellettük még a kiérett antikva is megromlik (Zsiga, 2008). A század nagy vívmányának számító litográfia (kőrajz) elterjedésével ugyan a fekete-fehér és a színes nyomtatás lehetőségei bővültek, elősegítve ezzel a plakát műfajának kialakulását, ám épp ezek az új lehetőséget csábították túlzásra a korszak betűtervezőit és művészeit (3. kép). A reklámok újdonsághajszolása a legkülönbözőbb plasztikus, árnyékolt, domborúan vagy homorúan metszett, díszekkel ékített és éktelenített típusokat termelte ki; így válik érthetővé a századvég művészeti mozgalmainak az a szenvedélyes kísérlete, hogy az üres akadémiizmust, historizmust különböző úton-módon megújítsák (Zsiga, 2008). A betű, mint díszítő elem, tehát elvesztette jelentőségét; művészi formált, erőteljes és karakterisztikus betűtípusokra volt szükség. A századfordulón kialakuló stílus, a szeccszó céljaul tűzte ki az összművészeti megújulást, amely kihatott a könyvművészetre és a tipográfiára is.

4. kép. William Morris betűkészlete

(http://images.google.hu/imgres?imgurl=http://www.baxtersjewellers.com/acatalog/william_morris_alphabetx.jpg&imgrefurl=http://www.baxtersjewellers.com/acatalog/William_Morris_Pendants.html&usq=__-0V-sIkR6W64KS612o3ra98CEgA=&h=341&w=800&sz=129&hl=h&u&start=1&um=1&tbnid=_WiSEKSpwdcLBM:&tbnh=61&tbnw=143&prev=/images%3Fq%3Dwilliam%2Bmorris%2Balphabet%26um%3D1%26hl%3Dhu%26lr%3Dlang_hu%26newwindow%3D1)

Angliában már a XIX. század második felében megindult egyfajta tendencia a könyvművészet modernizálására; az első erre tett kísérlet a preraffaeliták ún. „szép könyv”- mozgalma volt. A preraffaeliták a gótikától Botticelli-ig terjedő időszakot tekintették formaadónak. A mozgalom kiemelkedő alakjának, William Morrisnak esztéticizmusa a papír, a betűtípus, a metszetek és a kötés kézműves tökéletességének vágyán alapult. Morris 1891-ben alapította meg saját nyomdáját, a Kelmscott Presst, és a szedéstükör egységes

rendezése mellett új, szeccszós betűtípust alkotott (4. kép). Morris mellett meg kell említeni az Edward Burne Jonest, Charles Rickets, Fairfax Muckly és William H. Braedly munkásságát.

A francia újjító törekvéseket a plakátokon megjelenő betűk, valamint a hangsúlyos ornamentikus díszítés jellemezte. Angol mintára 1898-ban a svájci származású Eugène Grasset is saját, a szeccszó jegyében alkotott betűkészlettel állt elő, őt követte 1900-ban a bécsi Ver sacrum köréhez tartozó Otto Eckmann.

A szeccszós betűk általában nagyméretűek, nehezen olvashatóak; jellemző rájuk a stilizálás, a játékosság és a kacskaringós díszek alkalmazása. A vonalak szelíden hajló formát öltenek, gyakran indákkal kapcsolódnak egymáshoz.

A szövegszerkesztésnél előtérben kerül az ornamentika, a szöveg geometriai formába, dekoratív szimmetriába szorul. A grafika és a tipográfia összekapcsolódik, ahol egyenlőtlenség lenne, ott dísz tölti ki az űrt.

A könyvművészet megújulása mellett fontos kiemelni a plakátművészet jelentőségét. A szeccszóra nagy hatást gyakoroltak a japán fametszetek, azok formai és kompozíciós megoldásai. A műfaj kiemelkedő alkotói között meg kell említeni Alfons Mucha-t (5. kép), Ramón Casas-t, vagy Aubrey Beardsley-t.

5. kép. Alfons Mucha: Monaco 1897, litográfia, 74.5 x 108 cm, Towarzystwa Kolejowego P.L.M.,

TIPOGRÁFIA DIÁKKONFERENCIA 2008. DECEMBER

Szecesszió a könyvművészetben – A Nyugat, mint folyóirat-és könyvkiadó

A szecesszió jellegzetes vonása a művészi tömörülés vágya. Számos műhely, csoport és iskola alakult ekkor, melyeknek célja a stílus kibontakoztatása volt. Ezen csoportok fő szervezői Európa szerte a haladó szellemiségű folyóiratok voltak: Franciaországban a *Revue Blanche*, Angliában a *Studio*, Spanyolországban a *Joventot* és az *Arte Joven*, Németországban a *Jugend*, Ausztriában a *Ver Sacrum*, Magyarországon pedig a *Nyugat*.

A Nyugat és könyvei

Magyarországon a szecessziót, a modernséget és a megújulást a Nyugat c. folyóirat (6. kép) képviselte. Az 1908. január elsején induló legendás Nyugat a századfordulótól egészen a második világháborúig meghatározta a magyar kulturális és irodalmi életet. Kiváló írók, költők, művészek és értelmiségiek generációi formálták évtizedeken át a kor ízlését. Olyan alkotók tartoztak a Nyugat „nagy nemzedék”-nek nevezett első nemzedékéhez, mint Ady Endre, Babits Mihály, Kosztolányi Dezső, Gellért Oszkár, Juhász Gyula, Csáth Géza, Karinthy Frigyes, Kafka Margit, Krúdy Gyula, Móricz Zsigmond, Szép Ernő vagy Tóth Árpád.

6. kép. Nyugat, XIII. évfolyam, 1–2. szám, 1920. január – Országos Széchényi Könyvtár / Hírlaptár

A folyóirat a polgárosodás értékeit képviselte első sorban, de határozottan felvállalta a korban különösen fontos szociális reformok programját is; a közgondolkodás, az ízlés, a kritikai és az esztétikai kultúra „európaizálása”, ha tetszik „nyugatosítása” határozta meg minden korszakában szerkesztőinek, munkatársainak intellektuális céljait. (Magyar Művészeti Fórum, 2000)

A Nyugat az új utakon induló, új formákat kereső és új gondolatokat hirdető írók színterévé

vált, ezért a megjelent munkák formájának is a köznapitól eltérőnek kellett lennie. A folyóirat számaiban a nemzetközileg elismert ötvösművész, Beck Ö. Fülöp emblémája díszítette, amely Mikes Kelemen könyv fölé görnyedő alakját ábrázolta a jobb sorsra érdemes magyar értelmiség jelképeként. A címlapon 1910-től piros illetve zöld betűk jelentek meg, a kritikai rovatot pedig 2 hasábján tördelték. 1911-től Falus Elek szecessziós díszítései vették át a szerepet, azonban a 12. szám után a címlapok stílusa egyre letisztultabbá vált, míg

1930-ban kialakult a folyóirat végleges, klasszikus formája: piros betűkkel szedett és ugyancsak piros emblémával ellátott címlap.

1909-ben a folyóirat mellett könyvkiadó is létesült; Osvát Ernő és Hatvany Lajos az egy évvel korábban indult lap anyagi fedezetét kívánta ez által megteremteni. A kiadó a többnyire a Nyugat állandó szerzőinek köteteit, novelláit jelentette meg, melyek közül az első Gellért Oszkár *A deltánál* című verseskötete volt, emellett nagy sikert aratott Móricz Zsigmond *Hét krajcár* (7. kép) című elbeszélése is. 1910-től kezdve – az olvasók bibliofil rétegének kedveztve – a kötetek egy részét két féle kötésben jelent meg. Ezek a kötetek többnyire a biztos nyereséget hozó szerzők (Ady, Móricz) művei voltak. Azonban az alapító tagok vitája 1914-től egyfajta mélyponthoz vezetett, a könyvkiadás fellendülésére egészen 1929-ig, Móricz Zsigmond szerkesztőségéig várni kellett. A második világháborút megelőző években a kiadó folyamatosan anyagi gondokkal küzdött, mely odáig vezetett, hogy 1944-ben a Nyugat a hatóságok felszólítására kiadói tevékenységét beszüntetni kényszerült.

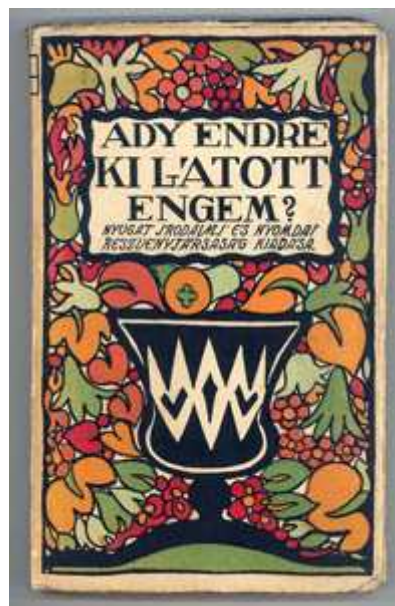
7. kép. Móricz Zsigmond: Hét krajcár (címlap); Budapest, Nyugat kiadás, 1908

TIPOGRÁFIA DIÁKKONFERENCIA 2008. DECEMBER

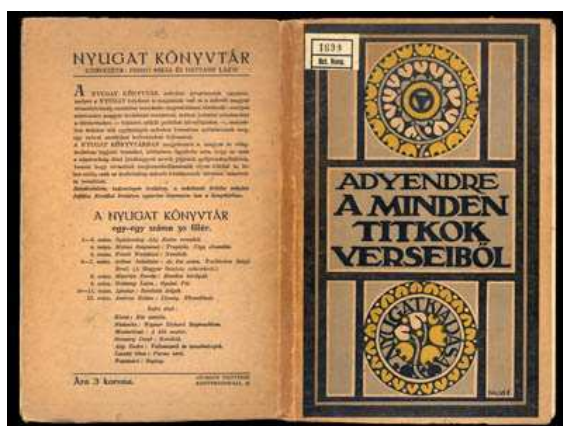
Szeccszó a könyvművészetben – A Nyugat, mint folyóirat-és könyvkiadó

A Nyugat által kiadott könyvek külseje és belseje eltérő képet mutatott: a könyvek belsejének tipográfiája régi, köznapi és elmaradott volt; ettől elütött könyvfedél díszes kidolgozása. A kiadó puha fedeles, kézbe vehető, könnyen forgatható és megfizethető árú könyveivel a polgári középosztályt célozta meg, így érthetővé válik a címlapok modern eszmeisége és formája; a könyvek külső megjelenésükkel is különböztek a korban szokásos sablonoktól..

A kiadványok címlapjait a szeccszó grafika és tipográfia uralta; a tervezők között olyan neveket említhetünk, mint Kozma Lajos, Lesznai Anna és Falus Elek. (8. kép) Falus első Nyugat-címlapjai fekete-vörös nyomásúak voltak, jól olvasható, tisztán metszett, hagyományos betűkre épültek, kerülve mindenféle allegorizálást vagy figurális megoldást. A fekete alapnyomást kiegészítő második szín, a fontosnak kiemelése, a címszövegek helyes, harmonikus, ritmikus elosztása: artisztikus munkájának ezek az alapelemei.(Lengyel, 1932)

8. kép. Ady Endre: Ki látott engem? - Budapest, Nyugat Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, 1914 (A borítékrajz Lesznai Anna munkája)

9. kép. Ady Endre: A minden titkok verseiből - (borító)- Országos Széchényi Könyvtár/ Kézirattár: Oct. Hung. 1699 (A borítékrajz Falus Elek munkája)

Lesznai Anna nevéhez fűződik a Nyugat könyveinek népies ornamentikája, a szellemi tartalmat hordozó természeti formák megjelenítése a címlapokon, mely tiltakozás volt a már kiélt nyugat-európai minták másolása, főképp a német könyvművészet szellemi hegemóniája ellen. Lesznai erőteljes színekkel (sárga, zöld, vörös) és plasztikussá formált virágokkal borította a címlapok háttereit. Az ábrázolt virágmotívumok között gyakran felfedezhető a tündérrózsa, a lilium, a margaréta és a harangvirág. Különösen Ady Endre misztikus-szimbolista költészete vált ihletővé számára, s nem egy kötetstáblája vagy hímezése mutatja Ady hatását.(8. kép)

A XX. század első éveiben a Nyugat által kiadott könyvek fedelén és kötésén érvényesül ugyan a művészi útkeresés, ám az I. világháború után a kiadó könyvművészet terén nem tudott újat felmutatni, végül a tisztán tipográfiai elemekből álló címlapok alkalmazása vált általánossá.

Magyarországon a századforduló tipográfiájának fejlődésében nagy szerepet játszott az angol valamint a német nyomdatechnika és könyvművészet fejlődése, ám a magyar nyomdák nem tudtak lépést tartani a nyugat-európai tipográfia fejlettségével.

A magyar könyv átalakulása a század elején nem a fővárosból indul, hanem két vidéki kis nyomdából, azonban a Nyugat volt megújulás szellemi hordozója, az első olyan modern, reformokat sürgető intézmény, amely meghatározta egy nemzedék világlátását és a társadalom modern világhoz való viszonyát.

Hivatkozások

Zsiga Róbert (2008. 01. 31.) Nyomdaipar... a kezdetektől.

<http://www.magaryomdasz.hu/nyomdaipar-a-kezdetektol>

Rozsondai Marianne: A könyvkötés művészetének rövid története. 2. jav. Kiad. Szerk. Kastaly Beatrix. Bp. 2004. (Steinmann Judith) 358.old.

Lengyel Géza: Falus Elek és a Nyugat,1932. 7. szám, Figyelő (Képzőművészet)

Magyar Művészeti Fórum, 2000/I. : Prohászka László, Beck Ö. Fülöp és a Nyugat

TIPOGRÁFIA DIÁKKONFERENCIA 2008. DECEMBER

Szecesszió a könyvművészetben –
A Nyugat, mint folyóirat-és könyvkiadó